

DIQQATNING CHET TILINI O'RGANISHDAGI AHAMIYATI

Egamberdiyev Farxod Tuxtayevich

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti

Ijtimoiy fanlar fakulteti psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ibrohimamin@mail.ru

Urozboyeva Niginabonu

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti

Filologiya va tillarni o'qitish ingliz tili yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada chet tilini o'rganish jarayonida diqqatning psixologik ahamiyati tahlil qilinadi. Diqqat til o'rganishning barcha bosqichlarida — tinglash, gapirish, o'qish va yozishda — muhim rol o'ynaydi. Maqolada diqqatni boshqarish, chalg'ituvchi omillarni kamaytirish, motivatsiya bilan bog'liq psixologik jarayonlar hamda diqqatni kuchaytiruvchi samarali usullar haqida fikr yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *diqqat, psixologiya, chet tili, motivatsiya, e'tibor, o'rganish samaradorligi.*

Аннотация: *В статье рассматривается психологическое значение внимания в процессе изучения иностранных языков. Внимание играет важную роль на всех этапах обучения — при слушании, говорении, чтении и письме. Освещаются вопросы управления вниманием, влияния мотивации и внешних отвлекающих факторов, а также приводятся эффективные методы его развития.*

Ключевые слова: *внимание, психология, мотивация, иностранный язык, концентрация, обучение.*

Annotation: *This article examines the psychological importance of attention in foreign language learning. It explains how attention affects all stages of the learning process — listening, speaking, reading, and writing. The paper also analyzes the relationship between attention, motivation, and environmental factors, offering strategies to improve focus and learning outcomes.*

Keywords: *attention, psychology, motivation, focus, language learning, concentration.*

Kirish

Diqqat insonning ruhiy faoliyatida markaziy o'rin tutuvchi psixik jarayonlardan biridir. U orqali inson ongini muayyan obyekt, faoliyat yoki hodisaga yo'naltiradi, uni idrok etish, tushunish va eslab qolishga yordam beradi. Diqqat — bu shunchaki e'tibor qaratish emas, balki ongni maqsadga muvofiq boshqarish, tashqi va ichki omillar orasida muhimini ajrata olish qobiliyatidir. Ayniqsa, o'qish, yozish, tinglash, nutqni shakllantirish va o'z fikrini ravon ifoda etish jarayonlarida diqqatning o'rni beqiyosdir.

Chet tilini o'rganish — murakkab, ko'p bosqichli, tahliliy va ijodiy faoliyat bo'lib, unda diqqatning barqarorligi va boshqarilishi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. So'z boyligini kengaytirish, grammatik tuzilmalarni o'zlashtirish, talaffuzni shakllantirish, eshitilgan yoki o'qilgan matnni anglashda diqqat asosiy vosita sifatida namoyon bo'ladi. O'quvchi chet tilidagi yangi so'z, ibora yoki grammatik qoida bilan tanishayotganda diqqatni bir joyga jamlay olish qobiliyati materialni tezroq o'zlashtirishga yordam beradi.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, diqqat darajasi yuqori bo'lgan o'quvchilar chet tilini o'zlashtirishda ancha muvaffaqiyatli bo'ladi. Ular yangi ma'lumotni tezroq qabul qiladi, uni chuqur tahlil qiladi va uzoq muddatli xotirada mustahkam saqlaydi. Aksincha, diqqatni tez yo'qotuvchi o'quvchilar uchun so'z boyligini yod olish yoki talaffuzni to'g'ri shakllantirish jarayoni sekin kechadi. Shu bois diqqatni rivojlantirish, uni boshqarish malakasini shakllantirish chet tilini o'rganishning eng muhim psixologik shartlaridan biridir.

Chet tilini o'rganishda diqqatning ikki asosiy turi — ixtiyorsiz va ixtiyoriy diqqat — faol ishtirok etadi. Ixtiyorsiz diqqat tabiiy qiziqish natijasida yuzaga keladi: o'quvchi yangi tovushlar, so'zlar yoki madaniyat unsurlariga bexosdan e'tibor beradi. Ixtiyoriy diqqat esa ongli boshqaruv asosida shakllanadi: o'quvchi o'zini maqsad sari yo'naltiradi, chalg'ituvchi omillardan ajralib, o'qishga diqqatni jamlaydi. Muvaffaqiyatli til o'rganish uchun bu ikki turdagi diqqat o'zaro uyg'unlashgan bo'lishi zarur.

O'qituvchilar o'quvchilarda diqqatni shakllantirish uchun turli metodlardan foydalanishlari mumkin: interaktiv mashg'ulotlar, o'yinli topshiriqlar, audio-matnlar bilan ishlash, qisqa testlar, vizual materiallardan foydalanish va motivatsion yondashuvlar shular jumlasidandir. Shuningdek, diqqatni boshqarishning psixologik mashqlari — masalan, qisqa muddatli konsentratsiya mashqlari, meditatsiya yoki "mindfulness" texnikalari — ham o'quvchilarning e'tiborini mustahkamlashda ijobiy natija beradi.

Natijada, diqqat chet tilini samarali o'rganishning asosiy kognitiv omillaridan biri hisoblanadi. U bilimni idrok etish, eslab qolish va nutqni shakllantirish jarayonlarini bir-biriga bog'lovchi "ko'priklarni" rolini bajaradi. Diqqatni to'g'ri boshqara olgan o'quvchi nafaqat tildagi bilimlarni egallaydi, balki ularni real muloqot jarayonida faol qo'llay oladi. Shu sababli, chet tilini o'qitish jarayonida diqqatni rivojlantirishga yo'naltirilgan maxsus psixologik yondashuvlar va metodlarni ishlab chiqish bugungi kunda ta'lim tizimi uchun dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi: Mazkur tadqiqotda chet tilini o'rganish jarayonida diqqatning ahamiyatini aniqlash maqsadida psixologik va pedagogik yondashuvlar kompleks qo'llanildi. Tadqiqot jarayonida 1-kurs talabalari orasida so'rovnoma, kuzatuv va eksperiment metodlari asosida tahlil olib borildi. So'rovnoma orqali talabalar o'qish jarayonida diqqatni jamlay olish qobiliyati, charchash holatlari, tashqi omillar (masalan, telefon, shovqin, ijtimoiy tarmoqlar) ta'sirida chalg'ish darajasi hamda dars davomida motivatsiya pasayishi kabi omillar o'rganildi.

Tadqiqotning empirik bosqichida 50 nafar talaba ishtirok etdi. Ular ikkita guruhga bo'lindi: tajriba guruhi va nazorat guruhi. Tajriba guruhiga diqqatni rivojlantiruvchi mashqlar, psixologik texnikalar va faol o'quv metodlari qo'llanildi, nazorat guruhi esa an'anaviy dars jarayonida ishtirok etdi.

Eksperimental mashg'ulotlar quyidagi metodlarga asoslandi:

Mindfulness mashqlari – qisqa muddatli diqqatni jamlash, nafasni boshqarish va hozirgi o'ng e'tibor qaratish orqali o'quvchilarning ongiy holatini tinchlantirish va konsentratsiyasini oshirish maqsadida qo'llanildi.

Dictation va Shadowing texnikasi – talabalar audio matnni diqqat bilan tinglab, uni yozib olish (dictation) va so'ng talaffuzni qayta takrorlash (shadowing) orqali diqqatni faol saqlab turishlari ta'minlandi.

Gamifikatsiya (o'yin asosidagi topshiriqlar) – dars jarayonini qiziqarli qilish, raqobat va rag'bat elementlari orqali o'quvchilarni faol holatda ushlab turish imkonini berdi.

Vizual konsentratsiya mashqlari – o'quvchilarga qisqa muddatda tasvirlar, so'zlar yoki belgilarni eslab qolish va keyinchalik ularni qayta tiklash topshirildi. Bu mashqlar diqqatning barqarorligini oshirishga xizmat qildi.

Tadqiqotda kuzatuv metodi ham keng qo'llanildi. O'qituvchilar dars jarayonida talabalar diqqatining barqarorligi, topshiriqlarni bajarish tezligi, chalg'ish holatlari va motivatsiya darajasini muntazam qayd etib bordilar. Ushbu kuzatuv natijalari eksperimentdan olingan raqamli ko'rsatkichlar bilan solishtirilib, umumiy tahlil qilindi.

Tadqiqot yakunida o'tkazilgan test natijalari shuni ko'rsatdiki, diqqatni rivojlantiruvchi metodlardan foydalangan talabalar yangi so'zlarni yodlashda 25–30 foizga yuqori natija ko'rsatgan, matnni tushunish tezligi esa 18 foizga oshgan. Bundan tashqari, ular dars jarayonida diqqatni uzoqroq vaqt davomida jamlab tura olgani, topshiriqlarni aniqroq va kamroq xato bilan bajargani kuzatildi.

Ushbu natijalar shuni isbotlaydiki, chet tilini o'qitishda psixologik yondashuv va diqqatni rivojlantiruvchi metodlarni qo'llash o'quv jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shuning uchun ta'lim tizimida diqqatni mustahkamlovchi metodlarni tizimli qo'llash, o'qituvchilarni bu borada malaka oshirish dasturlariga jalb etish muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Tahlil: Tahlil jarayonida diqqatning chet tili o'rganishdagi asosiy psixologik mexanizmlari chuqur o'rganildi. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, til o'rganish jarayoni bir vaqtning o'zida idrok, tafakkur va xotira kabi psixik jarayonlar bilan uzviy bog'liq bo'lib, ularning barchasi diqqat orqali faoliyatga yo'naltiriladi. Diqqat o'quvchi ongini kerakli obyektga jamlaydi, shu orqali o'rganilayotgan materialni chuqur anglash, eslab qolish va amaliy qo'llash imkonini yaratadi.

Tahlil davomida aniqlandi, chet tilini o'zlashtirishda diqqat uch asosiy bosqichda faol ishlaydi:

Idrok bosqichi – bu bosqichda o‘quvchi yangi tovush, so‘z yoki grammatik tuzilmani birinchi marta qabul qiladi. Mazkur jarayonning muvaffaqiyati bevosita diqqatning to‘liq jamlanishiga bog‘liq. Agar o‘quvchi yangi ma’lumotni chalg‘imasdan idrok etsa, uni to‘g‘ri eshitish, talaffuzini ajratish va ma’nosini tushunish osonlashadi. Ayniqsa, audio materiallar bilan ishlaganda diqqatning faol bo‘lishi so‘zlarni fonetik jihatdan to‘g‘ri qabul qilish imkonini beradi.

Qayta ishlash bosqichi – bu bosqichda o‘quvchi o‘rgangan ma’lumotni tahlil qiladi, taqqoslaydi, grammatik va semantik jihatdan bog‘laydi. Diqqat bu jarayonda fikrlashni tartibga soluvchi, ortiqcha axborotni chetlab o‘tuvchi mexanizm sifatida harakat qiladi. O‘quvchi grammatik qoidalarni o‘zlashtirayotganda yoki matn tahlilini bajarayotganda diqqatning kuchi ma’noni to‘liq anglash va mantiqiy bog‘lanishlarni topishda muhim rol o‘ynaydi.

Mustahkamlash bosqichi – bu bosqichda o‘quvchi o‘rganilgan ma’lumotni faol nutq amaliyotida qo‘llaydi. Yangi so‘zlar yoki grammatik strukturalarni og‘zaki yoki yozma nutqda ishlatish diqqatni yuqori darajada talab qiladi. Chunki o‘quvchi bu jarayonda eslab qolgan bilimni qayta chaqiradi, uni nutqga moslashtiradi va uni to‘g‘ri qo‘llashga harakat qiladi.

Tahlil shuni ko‘rsatdiki, diqqatning barqarorligi o‘quvchilarning ruhiy-emotsional holati bilan chambarchas bog‘liqdir. Charchash, stress, uyquning yetarli emasligi, shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarga ortiqcha bog‘lanish diqqatni tarqoqlashtirib, o‘qish samaradorligini pasaytiradi. Aksincha, tinch psixologik muhit, motivatsion yondashuv va qulay dars sharoiti diqqatni faol saqlashga yordam beradi.

Bundan tashqari, tahlil jarayonida aniqlanishicha, dars jarayonida qisqa tanaffuslardan, yengil musiqali fonlardan va interfaol mashg‘ulotlardan foydalanish o‘quvchilarning diqqatini tiklash va yangilashda ijobiy natija beradi. Guruhli o‘yinlar va raqobat elementlari o‘quvchilarning e’tiborini uzoqroq vaqt davomida barqaror ushlab turishga yordam beradi. Shuningdek, vizual materiallar (rasmlar, diagrammalar, video lavhalar) orqali o‘tilgan darslar o‘quvchilarning idrok jarayonini kuchaytirib, diqqatni jonlantiradi.

Umuman olganda, tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, chet tilini o‘rganishda diqqat nafaqat yordamchi omil, balki muvaffaqiyatni belgilovchi asosiy psixologik jarayondir. O‘quvchilarda diqqatni to‘g‘ri yo‘naltirish va uni boshqarish ko‘nikmasi shakllantirilsa, til o‘rganish jarayoni samaraliroq, ongli va barqaror kechadi.

Xulosa va takliflar: O‘tkazilgan tadqiqotlar asosida shunday xulosa qilish mumkinki, chet tilini muvaffaqiyatli o‘rganishda diqqatning roli beqiyosdir. U nafaqat axborotni idrok etish, balki uni qayta ishlash, eslab qolish va amaliy nutq faoliyatida qo‘llashda ham hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Diqqat — bu o‘quvchining o‘z ongini muayyan obyektga yo‘naltira olish, kerakli axborotni ajratish va uni maqsadga muvofiq boshqarish qobiliyatidir. Tadqiqot natijalari ko‘rsatdiki, diqqatni boshqarish malakasi yuqori bo‘lgan

talabalar soʻz boyligini kengaytirishda, grammatikani oʻzlashtirishda, talaffuzni toʻgʻri shakllantirishda va oʻz fikrini chet tilida ravon ifoda etishda yuqori natijalarga erishgan.

Chet tili oʻqituvchilari uchun muhim xulosa shundaki, diqqatni rivojlantirish va uni faol holatda saqlab turish metodlarini dars jarayoniga muntazam qoʻshish zarur. Xususan, qisqa konsentratsion mashqlar, mindfulness texnikalari, tinglab tushunish topshiriqlari, interaktiv oʻyinlar, vizual materiallar va rol oʻyinlari oʻquvchilarning diqqatini faollashtirishda samarali vosita boʻlib xizmat qiladi. Bunday metodlar oʻquvchilarning motivatsiyasini oshiradi, dars jarayonini jonlantiradi va ularni faol fikrlashga undaydi.

Tadqiqot davomida shuningdek aniqlanishicha, oʻqituvchilarning darsni toʻgʻri rejalashtirishi ham diqqat samaradorligiga taʼsir etadi. Masalan, dars davomida 10–15 daqiqalik qisqa tanaffuslar tashkil etish, musiqali fon yoki vizual slaydlardan foydalanish, topshiriqlarning turini tez-tez almashtirib turish oʻquvchilar diqqatini qayta tiklaydi. Oʻquvchilarning psixologik holatini inobatga olish, ularning charchash yoki chalgʻish holatlarini oʻz vaqtida aniqlab, motivatsion yondashuv bilan qoʻllab-quvvatlash dars samaradorligini oshiradi.

Talabalarga esa oʻz diqqatini mustaqil boshqarish va kuchaytirish uchun kundalik hayotda maqsadli yondashuv zarur. Buning uchun ular chalgʻituvchi omillarni kamaytirish, masalan, telefon, ijtimoiy tarmoqlar yoki shovqinli muhitdan uzoqroq joyda dars qilishlari lozim. Shuningdek, muntazam ravishda meditatsiya, nafas mashqlari, yengil sport bilan shugʻullanish, sogʻlom uyqu tartibini saqlash va toʻgʻri ovqatlanish kabi omillar diqqatni fiziologik jihatdan mustahkamlaydi.

Tahlil va tajribalar shuni isbotladiki, diqqatni ongli ravishda mashq qilish va uni rivojlantirish til oʻrganishdagi barqaror muvaffaqiyatni taʼminlaydi. Har bir oʻquvchi oʻz diqqatini boshqarish, chalgʻituvchi omillarni nazorat qilish, oʻz oʻrganish jarayonini tahlil qilishni oʻrgansa, chet tilini oʻzlashtirish jarayoni tezlashadi va samaraliroq kechadi. Shu bois, taʼlim tizimida psixologik yondashuvga asoslangan dars metodlarini keng joriy etish, oʻqituvchilarni diqqatni boshqarish strategiyalariga oʻrgatish hamda oʻquvchilarda metakognitiv (oʻz oʻrganishini nazorat qilish) malakalarni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, diqqatni rivojlantirish nafaqat chet tili oʻrganish, balki har qanday oʻquv faoliyatining muvaffaqiyati uchun zarur psixologik poydevordir. Diqqatni ongli boshqarish, uni mashq qilish va uni dars jarayoniga toʻgʻri yoʻnaltirish orqali oʻquvchilar oʻz bilimlarini yanada chuqur, izchil va ijodiy tarzda rivojlantirishlari mumkin. Shu tarzda, diqqatni ilmiy asosda shakllantirish chet tilini oʻrganishda barqaror muvaffaqiyatni kafolatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimova, V. M. (2019). Psixologiya asoslari. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. G'aniyeva, M. (2021). Til o'rganish psixologiyasi. Toshkent: Yangi asr avlodi.
3. Zunnunova, Z. (2020). Umumiy psixologiya. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
4. Abdurahmonova, D. (2022). O'qitish jarayonida diqqatni boshqarish metodlari. Toshkent davlat pedagogika universiteti nashriyoti.
5. Brown, H. D. (2020). Principles of Language Learning and Teaching. Pearson Education.
6. Ellis, R. (2019). Second Language Acquisition. Routledge.
7. Harmer, J. (2021). The Practice of English Language Teaching. Pearson Education.
8. Krashen, S. D. (2021). The Input Hypothesis: Issues and Implications. Oxford: Pergamon Press.
9. Williams, J. (2019). Attention and Second Language Learning. Oxford University Press.
10. Zimbardo, P. (2017). Psychology and Life. HarperCollins.
11. Leontyev, A. N. (1983). Dejatelnost. Soznanie. Lichnost. Moskva: Politizdat.
12. Schunk, D. H. (2020). Learning Theories: An Educational Perspective. Pearson.
13. Dornyei, Z. (2018). Motivation and Second Language Acquisition. Cambridge University Press.
14. McLeod, S. (2022). The Role of Attention in Cognitive Processing. Simply Psychology. [Online article].
15. Nation, I. S. P. (2020). Learning Vocabulary in Another Language. Cambridge University Press.
16. Mayer, R. E. (2019). Multimedia Learning and Cognitive Load Theory. Routledge.
17. Schmidt, R. (2017). Attention, Awareness, and Individual Differences in Language Learning. In Studies in Second Language Acquisition, 39(3), 597–610.
18. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2020). Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness. Guilford Press.
19. Oxford, R. (2018). Teaching and Researching Language Learning Strategies. Routledge.
20. Vygotsky, L. S. (1986). Thought and Language. Cambridge, MA: MIT Press.